सिमान्तकृत छात्रवृत्तिले विद्यार्थी भर्नामा पारेको प्रभाव

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र स्नातकोत्तर तह (एम्.एड्.)

दोस्रो वर्ष शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयको

आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

पार्वता कोइराला

त्रि.वि. दर्ता नं. ९-२-९-१०९३-२००१

शैक्षिक वर्ष : २०६६/०६७

परीक्षा रोल नं. २१४००३९/२०६८

प्रस्तुत

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

कोशी हरैंचा-४, मोरङ

२०७२

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय सुकुना वहुमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर मोरङमा शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयमा स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षमा अध्ययनरत छात्रा पार्वता कोइरालाको **सिमान्तकृत छात्रवृत्तिले विद्यार्थी भर्नामा पारेको प्रभाव** शीर्षकमा प्रस्तुत गर्नु भएको शोधपत्र मेरो प्रत्यक्ष निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । निज शोधकर्ताको यस कार्यप्रति म सन्तुष्ट छु र प्रस्तुत शोधपत्रलाई मुल्याङ्कन समितिमा प्रस्तुत गर्न सिफारिस गर्दछु ।

....

अशोक वस्नेत

शोध निर्देशक

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय सुकुना वहुमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर मोरङमा शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयमा स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षमा अध्ययनरत छात्रा पार्वता कोइरालाको **सिमान्तकृत छात्रवृत्तिले विद्यार्थी भर्नामा पारेको प्रभाव** शीर्षकको शोधपत्र यस शोधपत्र मुल्याङकन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

मुल्याङ्कन समिति

क.सं.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१)			
२)			
३)			

मिति : २०७२

कृतज्ञता ज्ञापन

सीमान्तकृत छात्रवृत्तिले विद्यार्थी भर्नामा पारेको प्रभाव शीर्षकको शोधपत्र त्रिभ्वन विश्व विद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय अन्तर्गत शिक्षा योजना तथा व्यवस्थापन मूल विषय लिई अध्ययनरत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनको लागि तयार पारिएको हो ।

यस शोधपत्रको शीर्षक छनौट देखि शोध लेखन कार्य पुरा गर्ने समयसम्म आवश्यक सल्लाह सुझाव परामर्श दिनुहुने सुकुना वहुमुखी क्याम्पसका सहायक प्राध्यापक शोध निर्देशक श्री अशोक बस्नेतज्यू, क्याम्पस प्रमुख श्री पितकुमार श्रेष्ठ, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागका पमुख श्री लक्ष्मी कुमार श्रेष्ठ ज्यू प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । अध्ययनका क्रममा आवश्यक पर्ने सूचना, तथ्याङ्क तथा जानकारी प्रदान गर्नुहुने तोपगाछी स्रोत केन्द्रका स्रोतव्यक्ति, विद्यालयका प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरु, शिक्षकहरु, अभिभावकहरु तथा विद्यार्थीहरुलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । अध्ययनका क्रममा प्रत्यक्ष र परोक्ष रुपमा सहयोग पुऱ्याउने मेरा सहपाठी मित्रहरुलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अध्ययन कार्यमा लाग्न सधैंभरी प्रेरित गरिरहने मेरा घरपरिवारका सदस्यहरुप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु र अन्त्यमा शोधपत्रलाई समयमै टंकणगरी सहयोग पुऱ्याउने मालिका आई टि परिवारलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

पार्वता कोइराला

शोधकर्ता

शोधसार

सीमान्तकृत छात्रवृत्तिले विद्यार्थी भर्नामा पारेको प्रभाव शीर्षकमा तयार पारिएको शोधपत्र त्रिभूवन विश्व विद्यालय स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षको शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषयको आवश्यकता पुरा गर्नका लागि तयार पारिएको हो । यस अध्ययनको उद्देश्य सीमान्तकृत छात्रवृत्तिले विद्यार्थी भर्नामा पारेको प्रभावको विश्लेषण गर्ने रहेको छ ।

यो अध्ययन परिमाणात्मक र गुणात्मक दुवै अनुसन्धानमा आधारित छ । यस अध्ययनमा सामान्य सम्भावनायुक्त नमूना छनौट विधिको प्रयोग गरी ५ वटा सामुदायिक विद्यालयहरुको छनौट गरिएको छ । उद्देश्यमूलक नमूना छनौट विधिको प्रयोग गरी स्रोतकेन्द्रका स्रोतव्यक्ति एक जना, सम्वन्धित विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरु ५ जनालाई छनौट गरिएको छ । त्यसैगरी सामान्य सम्भावनायुक्त नमूना छनौट विधिको प्रयोग गरी प्रत्येक विद्यालयवाट २/२ जनाका दरले १० जना शिक्षकहरु, र सीमान्तकृत समुदायका विद्यार्थीहरु मध्ये प्रत्येक विद्यालयवाट ३/३ जनाका दरले १५ जना विद्यार्थी र तिनका अभिभावक १५ जनालाई छनौट गरिएको छ । नमूना छनौटमा परेका व्यक्तिहरुसँग अन्तर्वार्ता अनुसूची, अन्तर्क्रिया, प्रश्नावली तथा दस्तावेज पुनरावलोकन जस्ता तथ्याङ्क संकलनका साधनहरुको प्रयोग गरिएको छ । अध्ययनमा प्राथमिक स्रोतको रुपमा प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता तथा छलफलका माध्यमवाट प्राप्त तथ्याङ्क तथा सूचनाहरुलाई लिइएको छ भने सहायक स्रोतको रुपमा विद्यालयको अभिलेखलाई लिइएको छ ।

यस क्षेत्रमा सतार, माझी र मुसहर समुदायका सीमान्तकृत जातिहरु रहेको पाइयो । केहि वर्ष अगाडिसम्म यस समूदायका अधिकांश वालवालिकाहरु विद्यालयमा अध्ययन गर्न नजाने गरेता पनि वर्तमानमा भने सीमान्तकृत जातिका वालवालिकाहरुको विद्यालयमा भर्नाहुने दर वढ्दै गइरहेको पाइयो । सीमान्तकृत वालवालिकाहरुको वितरण पनि असमान रहेको पाइयो । विद्यालयमा भर्ना भएका मध्ये औषतमा १९ प्रतिशत विद्यार्थीहरु सीमान्तकृत समुदायका रहेको पाइयो । विद्यालयहरुमा सीमान्तकृत समुदायका १३ देखि २५ प्रतिशतसम्म विद्याथीहरु रहेको पाइयो ।

नमुना छनौटमा परेका सवै विद्यालयहरुको प्राथमिक तहका सीमान्तकृत र गैर सीमान्तकृत विद्यार्थीहरुको शैक्षिक उपलव्धिको तुलना गर्दा सीमान्तकृत विद्यार्थीहरुको शैक्षिक उपलव्धि कम पाइयो । सीमान्तकृत छात्रवृत्ति प्राप्त गर्नु अघि र प्राप्त गर्न थालेपश्चातको शैक्षिक उपलव्धिमा भने निकै सुधार आएको. पाइयो । शैक्षिक सत्र २०६६ र २०६७ मा प्राथमिक तहको कक्षा ४ र ५ का वालवालिकाहरुको कक्षागत सिकाइ उपलव्धि ३८ देखि ४३ अङ्कसम्म पाइयो भने शैक्षिक सत्र २०६९ र २०७० मा सोहि कक्षाको औषत कक्षागत सिकाइ उपलव्धि ४२ देखि ६१ अङ्कसम्म रहेको पाइयो ।

सीमान्तकृत छात्रवृत्ति कार्यक्रममा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरुका वारेमा उत्तरदाताहरुवाट प्राप्त प्रतिक्रियाहरुमा शैक्षिक सत्रको शुरुमा नै छात्रवृत्ति वितरण गर्नुपर्ने त्यसोगरिएमा छात्रवृत्तिको उद्देश्यअनुसारको काम हुने, छात्रवृत्ति वापत प्राप्तहुने रकम वालवालिकाको पठनपाठनसँग सम्वन्धित सामग्री खरिदगर्न मात्र खर्च गरिनुपर्ने जस्ता पाइए । हाल प्रदान गरिदै आएको छात्रवृत्ति वापतको रकमलाई कम्तिमा पनि दोव्वर वनाउनु पर्ने, दोहोरो भर्ना प्रक्रियाको अन्त्य गर्नका लागि नजिकका विद्यालयहरुमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुको विवरण दँजाएरमात्र छात्रवृत्ति प्रदाग गर्नसकेमा रकम दुरुपयोगलाई रोक्न सकिन्छ । यसका अतिरिक्त नियमित रुपमा अनुगमन तथा निरीक्षण गर्नसकेमा कार्यक्रम प्रभावकारी हुने जानकारी पाइयो ।

विषय सूची

शिर्षक		पेज नं.
सिफारिस पत्र		(क)
स्वीकृति पत्र		(ख)
कृतज्ञताज्ञापन		(ग)
शोधसार		(घ)
तालिका सूची		

परिच्छेद एक : परिचय

१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	३
१.३	अध्ययनको उद्देश्यहरु	३
१.४	अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु	४
१.५	अध्ययनको महत्व	४
१.६	अध्ययनको परिसीमा	४
१.७	प्रयोग भएका पारिभाषिक तथा प्राविधिक शब्द	५

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र अवधारणात्मक ढाँचा

२.१	सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन	६
२.२	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	७
२.३	पुनरावलोकनको उपादेयता	१०
२.४	सैद्धान्तिक/अवधारणात्मक ढाँचा	११

परिच्छेद तीन : अध्ययनको विधि र प्रक्रिया

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा र विधि १२

३.२ जनसंख्या, नमुना र नमुना छनोट रणनीति १२

३.३ अध्ययनको क्षेत्र १३

३.४ तथ्याङ्क संकलनका साधन र तरिका १३

३.५ तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया १४

३.६ तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण प्रक्रिया १५

परिच्छेद चार : तथ्याङ्कको व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१ सीमान्तकृत छात्रवृत्ति वितरणको वर्तमान अवस्था १६

४.१.१ छात्रवृत्ति वितरण गर्ने तरिका १६

४.१.२ सीमान्तकृत छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थीहरुको विवरण १८

४.१.३ सीमान्तकृत छात्रवृत्ति रकमको प्रयोगको अवस्था १९

४.१.४ छात्रवृत्ति रकमको पर्याप्तता २२

४.१.५ छात्रवृत्ति वितरणको समय २४

४.२ सीमान्तकृत छात्रवृत्ति कार्यक्रमको प्रभावकारिता २४

४.२.१ सीमान्तकृत छात्रवृत्ति पाएका र नपाएका विद्यार्थीहरुको कक्षागत सिकाइ उपलब्धिको तुलना २५

४.२.२ सीमान्तकृत छात्रवृत्ति प्राप्त विद्यार्थीहरुको कक्षा छोड्ने दर ३४

४.२.३ कक्षा दोहोऱ्याउने दर ३५

४.२.४ कक्षा छोड्ने दर ३७

४.२.५ सीमान्तकृत समूदायका वालवालिकाहरुको विद्यालयमा उपस्थिती ३९

४.२.६ सिमान्तकृत छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थीहरुमा देखा परेका परिवर्तन ४१

४.३. सीमान्तकृत छात्रवृत्ति कार्यक्रमका समस्याहरु र समाधानका उपायहरु ४४

४.३.१ सीमान्तकृत छात्रवृत्ति कार्यक्रमका समस्याहरु ४४

४.३.२ सीमान्तकृत छात्रवृत्ति कार्यक्रममा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरु ४८

४.४ प्राप्ती ५१

परिच्छेद पाँच : निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१ निष्कर्ष ५४

५.२ सुझावहरु ५५

५.२.१ नीतिगत तह ५५

५.२.२ अभ्यास तह ५५

५.२.३ अनुसन्धान तह ५६

सन्दर्भ सामग्री

अनुसूचीहरु

तालिका सूची

ता.नं. विवरण पेज नं.

१ प्रा.वि.तहमा सीमान्तकृत छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थीहरुको विवरण १८

२ छात्रवृत्ति रकम उपयोग गरिएका क्षेत्रहरु २०

३ छात्रवृत्ति रकमको पर्याप्तता २२

४ श्री कमला मदनआश्रित उ.मा.वि.मा कक्षा १-५सम्म अध्ययनरत छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने र नगर्ने विद्यार्थीहरुको कक्षागत सिकाइ उपलब्धि २४

५ श्री कञ्चनजंघा मा.वि.मा कक्षा १-५सम्म अध्ययनरत छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने र नगर्ने विद्यार्थीहरुको कक्षागत सिकाइ उपलब्धि २५

६ श्री मोती उ.मा.वि.मा कक्षा १-५ सम्म अध्ययनरत छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने र नगर्ने विद्यार्थीहरुको कक्षागत सिकाइ उपलब्धि २७

७ श्री लक्ष्मी नारायण उ.मा.वि.मा कक्षा १-५ सम्म अध्ययनरत छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने र नगर्ने विद्यार्थीहरुको कक्षागत सिकाइ उपलब्धि २९

८ श्री सिद्धदेवि मा.वि.मा कक्षा १-५सम्म अध्ययनरत छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने र नगर्ने विद्यार्थीहरुको कक्षागत सिकाइ उपलब्धि ३०

९ श्री मङ्गलमय उ.मा.वि.मा कक्षा १-५ सम्म अध्ययनरत छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने र नगर्ने विद्यार्थीहरुको कक्षागत सिकाइ उपलब्धि ३२

१० सीमान्तकृत वालवालिकाहरुको छात्रवृत्ति प्राप्त गर्दा र नगर्दाको कक्षा ४ र ५ को सिकाइ उपलब्धि ३३
११ मा.वि.तहका कक्षा छोड्ने विद्यार्थीहरुको विवरण ३५
१२ माध्यमिक तहमा कक्षा दोहोऱ्याउने विद्यार्थीहरुको विवरण ३७
१३ सीमान्तकृत समूदायका वालवालिकाहरुको विद्यालयमा उपस्थिती ४०
१४ सीमान्तकृत छात्रवृत्ति प्राप्तगर्ने विद्यार्थीहरुमा देखापरेका परिवर्तन ४३
१५ सीमान्तकृत छात्रवृत्ति कार्यक्रमका समस्याहरु ४५
१६ सीमान्तकृत छात्रवृत्ति कार्यक्रममा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरु ४९

बाँकी